

V r i j h e i d i s o m g e e n g e l d t e k o o p

Personen:

Culturella, de opgang der mensheid.

Vader Tijd.

Vele stemmen uit de zestiende en zeventiende eeuw.

Culturella (in gepeins verzonken). Vrijheid is om geen geld te koop... Nooit zag ik schoner woorden in steen gebeiteld en hoe moet hij, die ze uitsprak, die vrijheid hebben bemind! Eeuwen zijn gekomen en gegaan, mensen droomden van die vrijheid, welke zij echter nooit deelachtig werden. Hun hopen en hun wachten bleek vergeefs. De tijd verstreek.

Vader Tijd. Wie noemde daar mijn naam? Waart gij het, Culturella? Ik haast mij tot u. Laat ik u vergezellen op een reis door het verleden. Wij zullen samen zien, dat Vader Tijd veel wonden wel genas. Grote zonen en dochteren stonden op, om het mensdom te dienen en voort te helpen op de weg, die naar de vrijheid voert.

Culturella. Tot waar wilt gij terug-gaan, Vader Tijd?

Vader Tijd. We gaan terug naar het tijdstip, waarop gij uit de Middel-eeuwen over de drempel naar de Nieuwe Tijd gestapt zijt, toen vijftien eeuwen na Christus' geboorte waren vervuld.

Culturella. 'k Herinner mij in welke toestand ik toen verkeerde. Ik weet het nu, 'k was toen niet vrij. De aarde leek zo klein en 'k waagde nauwelijks mij een eindweegs op de wijde Oceaan. Ik had verleerd zelfstandig te denken en te handelen. Ik onderwierp mij aan hetgeen de Kerk gebiedend voorschreef. Toch overviel mij dikwijls twijfel, wanneer ik zag, hoe zij soms duldde, wat niet strookte met Zijn leer.

Vader Tijd. Laat ik hen nog eens oproepen, die 't volk de weg weer wezen naar verbetering. Zij zullen, als toen, weer tot ons spreken.

Wessel Gansfoort. "Lux mundi", Licht der Wereld, noemt men mij, eenvoudig man uit 't hoge Noorden, en dat alleen, omdat ik 't waag u aan te moedigen tot verzet tegen blinde gehoorzaamheid aan hen, die wetenschap minachten, niet willen onderzoeken, maar in gemakzucht een leven leiden van overdaad in plaats van zich ootmoedig te stellen in dienst van Hem.

Rudolf Agricola. Mijn grote meester, Wessel Gansfoort, is wel zeer bescheiden, maar 't is een eigenschap, die naar ik meen, ons Groningers wel siert. Mij gaf men minder fraaie namen. Toen 'k in Italië reisde en daar een toespraak hield, schold men mij een Barbaar uit 't Noorden, aan de kust der Wereld. Maar afgunst was 't, omdat daar niemand het Latijn zo vloeiend sprak als ik. Een boer, zo schampert men. Welnu, Agricola, dus Huisman, is toch ook een boer? Maar 'k wek u, als mijn meester deed, in woord en ook geschrift tot meer zelfstandigheid.

Desiderius Erasmus. Mij ging het als Agricola. 'k Verliet het land, waar men mij ketter noemde. 'k Dwaalde de wereld rond en was te gast in Noord en Zuid, nu eens aan 't Hof, dan weer bij armen of bij rijken. Maar 'k schonk de wereld alle rijkdom van mijn brein en predikte verdraagzaamheid.

Culturella. Edele zonen uit het Noorden en gij, Erasmus, uit het groeiend Rotterdam, ik ben u dankbaar. Gij hebt, ik voel het, de vrijheid lief en wenst de naastenliefde. Een eigen mening groeit in mij.

Maarten Luther. Zo gaat het ook met mij. Wat ik als kwaad zie, zal ik kwaad ook noemen. Gij, Rijksdag wilt, dat ik anders spreken zal dan mijn gedachten zijn? Ik kan niet anders, God helpe mij, amen."

Vader Tijd. Zo sprak in 1521 Luther en anderen, als Melanchton en Calvijn met hem.

Culturella. Uw strijd, Hervormers was er een voor Recht en voor de Vrijheid van 't Geloof. Maar hoe is 't met de Wetenschap?

Copernicus. Ik zeg u, d'aarde staat niet stil. Zij draait en ik zie de zon als middelpunt van heel 't planetenstelsel.

Culturella. Die uitspraak, boud gedaan, tot schrik van heel de geestelijkheid, zij opent ongekende mogelijkheden. Een ronde aarde is een kolfje naar de hand van hen, die door stoutmoedig varen de horizon van 't menselijk bestaan verruimen willen. Maar, Wetenschap, geef gij hun d'instrumenten en de kennis, zodat zij op de wijde, onbekende zeeën, met boven zich alleen de sterrenhemel, toch nog hun plaats bepalen kunnen.

Vader Tijd. Heb geduld! Een land, dat mannen schenkt als Gansfoort, Erasmus en Agricola, zal stellig die wiskunstenars ons schenken. Misschien voor 't varen onder water zelfs.

Culturella. Gij drijft de spot met mij. Dat ware een al te grote kunst. Maar over Kunst gesproken, hoe staat het wel met haar? Moet zij nog steeds naar smaak der geestelijkheid zich stellen in dienst der kerk en in haar dienst alleen?

Jan van Scorel. Ik reisde naar het Zuiden en verbleef er jaren lang. Daar raakte ik bekoord door d'oude kunst der Grieken en Romeinen. Ik werd door die klassieke kunst bevrijd van alle opgelegde dwang. Ik zag de mens in de natuur en trachtte evenwicht te brengen tussen beide. Zo volgde ik Lucas van Leyden na en met mij werkte, geheel haar eigen trant en als een ongekend genie van onvervalste Vlaamse aard, de grote Pieter Brueghel. Schilders, bouwmeesters, beeldhouwers, allen ondergaan wij de wedergeboorte - de Renaissance - in de Kunst. Wij hebben alle banden afgelegd, we zijn ontwaakt en geven met penseel, met beitel, hamer of burijs vorm aan 't schone, zoals dat in ons leeft.

Vader Tijd. Dat was de eerste helft der zestiende eeuw.

Culturella. Bravo! Als nu de Geest zich gans heeft vrijgemaakt, de Kunst langs nieuwe wegen gaat, blijft dan de Arbeid achter?

Vader Tijd. Hij zit nog steeds ten troon. Werkers van hoofd en handen zijn in de Gilden nauw verenigd. Die drukken op 't bestuur van stad en land nog steeds hun stempel en voortdurend stijgt hun invloed, terwijl alom 't geluid der hamers fel weerklinkt.

Culturella. Zij zijn naar geest en denken vrij, maar zijn zij vrij in doen en laten tevens? Wat waren de gevolgen van de scheuring, die Luther bracht in 't kerkelijk leven?

Vader Tijd. 't Is 25 October 1555. We zijn in 't weelderig Keizerlijk Paleis te Brussel. Hier begint met recht de strijd, die 't volk misschien zijn volle vrijheid schenkt!

Karel V. Ik leg, vermoeid, de scepter neer. Mijn zoon Philips zij voortaan uw beminde heer.

Culturella. Zie, hoe zwaar hij gebogen gaat. Oranje is zijn een'ge steun. Strijd laat hij na en ook verdeeldheid onder 't volk.

Philips II. Verdeeldheid moet verdwijnen uit dit land. Uw eenheid vindt ge in mij, de Vorst. Ik vraag gehoorzaamheid van u en trouw aan d'ene, ware kerk. Dwaal niet, of gij wordt zwaar gestraft. Mijn Inquisitie waakt!

Culturella. Die woorden brengen weinig goeds voor hem, die waarlijk vrij wil zijn. Gaan wij van hier! Ik voel mij zo beklemd. Schrijd voort, o Vader Tijd. Laat snel de jaren gaan.

Vader Tijd. Tien jaren gleden door mijn tijdglas heen.

Culturella. Wat lijkt 't hier buiten vredig stil. Geen mens te zien en toch is 't, of ik stemmen hoor. Me dunkt, het komt uit die verlaten schuur en 't klinkt als vroom gezang.

Vader Tijd. Daar schuilen zij, die vóór een eigen mening zijn. Zij houden er een hagepreek.

Culturella. En ginds, die rosse gloed en knetterend geluid van vlammen?

Vader Tijd. Daar wordt een ketter in 't openbaar verbrand.

Culturella. O, Vader Tijd, 'k word bang. Die donk're schuur, die rosse gloed en nu daar ginds, een hoog stelling en die verslagen menigte rondom!

Vader Tijd. Egmont en Hoorne boeten voor hun trouw, aan Koning Philips steeds bewezen.

Culturella. Is dan de vrijheid toch verloren?

Oranje. Verloren is zij stellig niet, maar ieder dient te weten: Vrijheid is om geen geld te koop.

Culturella. Stil! 'k hoor muziek. Een nieuwe melodie en duidelijk klinken in mijn oor de woorden: Wilhelmus van Nassau...

Vader Tijd. Dat is het strijdlied; 't klinkt te land bij Staatse troepen en ter zee bij vrije Watergeuzen.

Juliana van Stolberg. Wie offert meer dan ik voor vrijheid in de Lage Landen? Na Adolf, mijn geliefde Benjamin, ook Lodewijk en Hendrik en Willem steeds van huis en in gevaar. Heer, mijn beproeving is wel zwaar!

Oranje. Maar vrijheid wint, bedroefde Moeder. Den Briel is ons, Alkmaar hield stand, Leiden ontzet en 't volk is vol vertrouwen. Ik zelf ben rustig temidden der onstuim'ge baren. Mijn plaats is bij dit zeer verdrukte volk. 'k Ben arm thans, 'k moet eerstdaags nog zonder kousen gaan, maar toch voel ik me rijk, want 't volk zal weldra vrij zijn.

Juliana van Stolberg. Let niet te veel op mij in stille smart! Houd vol, mijn zoon!

Culturella. Welk een zoon, en welk een moeder!

Vader Tijd. Zij kreeg haar eindelijke rust in 1580.

Culturella. Maar de zoon strijdt voort. Ziek en verzwakt leidt hij in 't grijze Delft de ongelijke strijd. Maar wat was dat? Een schot!

Oranje. Mijn God, heb medelijden met mijn ziel! Mijn God, heb medelijden met dit arme volk!

Vader Tijd. 10 Juli 1584 is een zwarte dag.

Culturella. Ik dacht , nu is het al verloren, maar zie, de wakkere Maurits heft opnieuw de vaan.

Maurits. Mijn taak zij dan 't smeden van een gordel rond de tuin van Holland, die onder leiding van mijn Doorluchte Vader zijn vrijheid pas herkreeg.

Culturella. Zo gaat steeds door verbeterden strijd, maar 'k treed met meer vertrouwen de nieuwe eeuw in, onder 't schut van Maurits van Nassaue.

...

Culturella. Nu dient de welvaart weer te keren, de grenzen zijn verzekerd, maar 't gebied is klein. Geen nood, de zee is groot.

Hugo de Groot. De zee is vrij voor iedereen, die haar bevaren durft. Ik schreef het in mijn boek "Mare Liberum" en thans ha Antwerp's val in 1585 zijn Amsterdam, 't aloude Middelburg en vele andere steden tot berstens toe gevuld met ondernemingslust.

J.H. van Linschoten. Ik wees de weg naar 't rijke Oosten, 't zij om de Noord of rond de Kaap.

Heemskerk en Barendsz. Wij varen! 't Oranje, blanje, bleu waait voor ons uit.

Drebbel. Als 't moet zelfs onder water. De eerste duikboot ligt al klaar!

Culturella. En daar komt ook de schaar geleerden, die deze wakkere mannen van instrumenten zal voorzien.

Simon Stevin. Delft leverde aan 't volk na Prince Willems smadelijke dood zijn grote zonen: Van Leeuwenhoek, bescheiden maar geleerd, schonk het de microscoop om door te dringen in de wereld van 't kleine, daarnaast een man, in wijsheid groot, "Lux Mundi" op zijn beurt, Hugo de Groot, de hele wereld rond vermaard. Ik zelf schreef studies in de eigen taal en gaf als kostelijk vermaak een schip te land, de zeilwagen, wiskundig juist berekend, doch bovenal stond ik met mijn verstand de dappere Maurits bij.

Const. Huygens. Mouringh, die de vrije schepen van de Sevenlandsche buert Veertigh jaren, onbegrepen, onbekropen heeft gestuert, Mouringh was te koy ekropen.

Jan Pietersz. Coen. Ik steven Zuidwaarts, rond de Kaap en vestig 't gezag der V.O.C. in 't Rijk der Indiën, onder het devies "Ende despereert niet!"

Culturella. 't Is alles bloei, 't is alles groei. De Zeven Gewesten van weleer worden een staat, waar iedereen ter wereld rekening mee moet houden, vooral nu Frederik Hendrik de strijd met Spanje tot een goed einde brengt, al mag hij zelf dan ook de vrede niet beleven.

Jan van Riebeeck. Al ben ik later dan de anderen, ik schenk 'n kolonie aan de Kaap.

Vader Tijd. 't Is welgedaan. De anderhalve eeuw is vol.

Culturella. Hoe heerlijk is 't, vrij te leven en mee te bouwen aan de welvaart van dit land. 'k Hoor ononderbroken de arbeid op de werven daveren, schepen varen af en aan. Ze brengen schatten naar de parel aan 't IJ, 't welvarend Amsterdam. Daar wonen kooplieden in fraaie huizen, welhaast paleizen. Een weelde van gevels spiegelt zich in Heren- of Keizersgracht. En op de Dam verrijst het kostelijk Stadhuis, ontsproten aan Van Campens brein.

Joost van den Vondel (bij de tombe van Jac. van Campen).  
d'Aertsbouwer uit den stam  
Van Kampen rust hier onder  
Die 't Raedthuis 't Amsterdam  
Geboud heeft, 't achtste wereldwonder.

Culturella. Treden wij tersluiks zo'n woonhuis binnen, laat 't oog genieten van de meesters in de schilderkunst, om allen slechts in één te noemen: Rembrandt van Rijn.

Vader Tijd. We moeten voort!

Culturella. Laten we nog even toeven. 'k Hoor muziek. Een zuivere melodie galmt door de Oude Kerk. 'k Heb deze kunst te lang gemist. De vrije geest uit zich toch ook in zuivere tonen op clavecimbel, orgel of spinet?

Vader Tijd. 't Zal vast Dirc Sweelinck zijn, zoon van de componist Jan Pieter. Ge hoort hem misschien nog op 't slot van Hooft, waar steeds de Muiderkring bijeen is.

Culturella. Spoeden wij ons daarheen.

Roemer Visscher. Daar zijn ze dan. Als gastheer daar de Drost, die voorleest uit 's Lands Historiën. De grijsaard naast hem, Vondel, luistert en denkt misschien aan 't stuk, dat hij juist schrijven gaat voor 't nieuwe speelseizoen in 1638, Gijsbrecht van Aemstel. En daar, mijn dochter, Maria Tesselschade. Hoor, zij zingt en Sweelinck speelt er bij.

Culturella. Hier voel ik mij pas recht op mijn gemak. In deze kring zou 'k altijd willen blijven.

Vader Tijd. Onmogelijk. Ons beiden is geen rust gegund. Wij moeten weer terug naar 't heden.

Culturella. Het zij zo, maar ik keer verblijd. 'k Doorleefd' opnieuw een grote tijd, waarin een klein volk groot was, en waarin veel van wat nu is, zijn oorsprong vond.

(overgenomen uit: Door Arbeid, Geest en Kunst. Wording en gang van samenleving en cultuur in de Nederlanden. Voor v.g.l.o. en algemeen vormend onderwijs door J. van Mourik en G. Stuvel. Groningen, Djakarta 1954)